DSP - groep
Onderzoek – Advies – Management

Zwerfjongeren in beeld

Literatuurstudie naar kennisontwikkeling over zwerfjongeren

Niek Fransen
Carolien van den Handel

Zwerfjongeren in beeld

Literatuurstudie naar kennisontwikkeling over zwerfjongeren

Amsterdam, 5 april 2011

Niek Fransen
Carolien van den Handel

Met medewerking van:
Lydia ten Wolde

DSP – groep BV
Van Diemenstraat 374
1013 CR Amsterdam
T: +31 (0)20 625 75 37
F: +31 (0)20 627 47 59
E: dsp@dsp-groep.nl
W: www.dsp-groep.nl
KvK: 33176766 A'dam

Inhoudsopgave

	Inleiding	**3**
1	**Onderzoeksopzet en aanpak**	**4**
2	**Samenvatting inventarisatie**	**5**
2.1	Landelijk onderzoek	5
2.2	Regionaal onderzoek	6
2.3	Lokaal onderzoek	7
2.4	Lopend onderzoek	7
2.5	Methodologisch onderzoek	7
3	**Onderzoeksresultaten**	**8**
3.1	Inleiding	8
3.2	Achtergrond	9
3.3	Wonen	13
3.4	Schulden en schuldhulpverlening	16
3.5	Onderwijs	18
3.6	Re-integratie naar werk	18
3.7	Participatie	19
3.8	Begeleiding, hulp en zorg	19
4	**Samenvatting kennis leefgebieden**	**22**
5	**Conclusies en aanbevelingen**	**24**
5.1	Conclusies	24
5.2	Aanbevelingen	24
	Bijlagen	
Bijlage 1	Toelichting onderzoeksopzet een aanpak	27
Bijlage 2	Kanttekeningen bij het geselecteerde onderzoeksmateriaal	29
Bijlage 3	Literatuurlijst	30
Bijlage 4	Schematische ordening onderzoeksmateriaal	33
Bijlage 5	Bevraagde instellingen, organisaties, gemeenten en CMO’s	35

Inleiding

De problematiek van zwerfjongeren heeft sterk de aandacht in de samenleving en bij de Tweede Kamer. Op verzoek van de Tweede Kamer hebben de voormalig staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en de voormalig minister voor Jeugd en Gezin de toezegging gedaan onderzoek naar de leefsituatie van de zwerfjongeren te verrichten.

Er is in de afgelopen jaren door diverse instellingen onderzoek verricht naar de situatie van de zwerfjongeren. Het ontbreekt echter aan een goed overzicht hiervan en van de resultaten die deze onderzoeken hebben opgeleverd. Heeft het ministerie al een redelijk beeld van het landelijk onderzoek - bijvoorbeeld omdat zij daarvoor zelf opdrachtgever was - van het regionale en lokale onderzoek bestaat slechts een zeer beperkt beeld. Er is echter wel behoefte aan een dergelijk overzicht, zowel voor het kunnen ontwikkelen van doelgericht beleid als voor het kunnen uitzetten van nieuw aanvullend onderzoek.

Het Ministerie van VWS heeft DSP-groep opdracht verleend voor het uitvoeren van een overzichtstudie. De opdracht voor dit metaonderzoek behelst zowel landelijk als regionaal en lokaal onderzoek. Het gaat om onderzoek dat in de afgelopen vijf jaar is uitgevoerd. Als relevant zijn studies aangemerkt waarbij de kennis over de omstandigheden (de ‘leefgebieden’) van de zwerfjongeren centraal staat.

Bij de opdrachtverlening is aangegeven dat het metaonderzoek in ieder geval inzicht dient op te leveren in de onderwerpen ‘wonen’, ‘schuldhulpverlening’, ‘participatie’, ‘onderwijs’, ‘re-integratie naar werk’ en ‘hulp en zorg’. De onderzoekers hebben daar later ‘achtergrond’ als thema aan toegevoegd.

Het metaonderzoek heeft zowel een inventariserend als een inhoudelijk doel. Er is een overzicht opgesteld van uitgevoerd onderzoek, dat onderzoek is geanalyseerd en de resultaten daarvan zijn samengevat. Hieruit is een beeld ontstaan van het kennisniveau op dit moment. Ook is een beeld ontstaan waaruit blijkt welke ‘witte vlekken’ er zijn.

Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk geven we een verantwoording van de onderzoeksopzet. Daarin is vooral aangegeven hoe het literatuuronderzoek is afgebakend en op welke wijze naar onderzoeksdocumenten is gezocht. In hoofdstuk twee geven we een overzicht van de inventariserende fase. Daarin is beschreven hoeveel en welk type onderzoek landelijk, regionaal en lokaal werd aangetroffen. De samenvatting en analyse van het onderzoeksmateriaal is in hoofdstuk drie verwerkt. De resultaten zijn per schaalniveau en per thema beschreven. In hoofdstuk vier wordt een stand van de kennis beschreven. Het rapport sluit af met het vijfde hoofdstuk, waarin conclusies en aanbevelingen zijn geformuleerd. In de bijlage is een overzicht opgenomen van de aangetroffen onderzoeken.

1 Onderzoeksopzet en aanpak

Onderzoeksopzet

- Voor het samenstellen van een actueel beeld van het onderzoek naar zwerfjongeren zijn aan de hand van de onderzoeksdoelstelling enkele criteria opgesteld op grond waarvan relevant onderzoek kon worden geselecteerd.
- De onderzoeksperiode werd vastgesteld op 5 jaar.
- Kennis over de situatie van de zwerfjongeren staat centraal (en dus niet het voorzieningenaanbod).
- Uitsluitend Nederlands onderzoek is in de metastudie betrokken.
- Hoewel is uitgegaan van de huidige definitie van zwerfjongeren van het Ministerie van VWS, is het meeste onderzoek eerder uitgevoerd en kon dit niet strak worden gehanteerd.
- In de metastudie zijn zowel onderzoeken opgenomen die volledig over zwerfjongeren gaan als onderzoeken waarin zwerfjongeren een van de doelgroepen zijn; ook zijn beleidsstudies opgenomen waarin kennis over de doelgroep onderdeel van de rapportage uitmaakt.
- Uit de onderzoeken is de kennisontwikkeling op de volgende thema's geanalyseerd:
  - achtergrond[1];
  - wonen;
  - schuldhulpverlening;
  - onderwijs;
  - re-integratie naar werk;
  - participatie;
  - begeleiding, zorg en hulpverlening.

In de bijlage is een toelichting op deze selectiecriteria opgenomen.

Aanpak

Voor het opsporen van bestaand onderzoek is gezocht op internet, zijn universitaire zoekmachines gebruikt, zijn alle regionale kenniscentra en alle centrumgemeenten benaderd, is contact gelegd met alle landelijke organisaties en instellingen die zich bezig houden met zwerfjongeren, en is gebruik gemaakt van doorverwijzingen van contactpersonen.

In de bijlage is een overzicht opgenomen van de benaderde instellingen, organisaties, gemeenten en CMO's.

De inventarisatieronde leverde aanvankelijk meer dan honderd titels op, met een grote oververtegenwoordiging van lokaal onderzoek. Bij nadere bestudering is dit aantal gereduceerd tot ruim dertig relevante studies.

Bij de uiteindelijke selectie van relevante onderzoeken zijn enkele kanttekeningen te plaatsen. Deze zijn in de bijlage opgenomen.

Noot 1 Onder 'Achtergrond' verstaan we de geschiedenis van de problematiek en (als gevolg daarvan) de samenhang in de aspecten waar de zwerfjongeren mee worstelen.

2 Samenvatting inventarisatie

In de inventarisatiefase zijn verschillende onderzoekskenmerken gehanteerd om het materiaal te ordenen.

- Naast *inventariserend* onderzoek, onderscheiden we *probleemgericht* onderzoek en *profielstudies*. De inventariserende onderzoeken geven vooral de stand van zaken weer. In de probleemgerichte onderzoeken wordt dieper op de leefsituatie van de zwerfjongeren ingegaan. De profielstudies geven een beeld van de samenhang in de problematiek bij verschillende subgroepen.
- *Zelfstandig* onderzoek is onderscheiden van *beleidsvoorbereidend* onderzoek. Dit is vooral van toepassing op regionaal en lokaal onderzoek. Beleidsvoorbereidend onderzoek richt zich vaak op afstemming van vraag en aanbod; soms maakt een telling daarvan deel uit. De zelfstandige onderzoeken hebben doorgaans een bredere scope.
- Tot slot is van alle onderzoeken aangegeven welke *thema's* aan de orde zijn gesteld.

In onderstaande paragrafen vatten we samen wat de inventarisatie heeft opgeleverd.

In de bijlage is een schema opgenomen waarin alle onderzoeken volgens genoemde criteria zijn geordend.

2.1 Landelijk onderzoek

Op landelijk niveau werden zes onderzoeken aangetroffen die (min of meer) voldeden aan de gestelde criteria. Landelijk onderzoek is vooral te typeren als probleemgericht onderzoek.
Op landelijk niveau werd in de afgelopen jaren één profielonderzoek uitgevoerd.

De aangetroffen onderzoeken zijn te typeren als zelfstandig onderzoek.
In het Rekenkameronderzoek van 2008 is een omvangschatting opgenomen en in het onderzoek van Noorda en Pehlivan zijn schattingen opgenomen over schulden- en huisvestingsproblematiek van de bredere groep risicojongeren.

Er zijn bijzonder weinig landelijke onderzoeken die specifiek focussen op de situatie van de zwerfjongeren. De studies leveren over het algemeen meer inzicht op over de situatie rondom hen dan over henzelf (aanbod, beleid, projecten, interventies, ondersteuning).
Laten we het Rekenkameronderzoek en de onderzoeken die over een bredere groep risicojongeren gaan, dan wel de knelpuntenanalyse in de schuldhulpverlening betreffen (Van der Weijden) buiten beschouwing, dan blijven er maar twee studies over die specifiek over de situatie van zwerfjongeren gaan (de profielstudie van Snoek e.a. en het casusonderzoek van Fransen e.a.).

Van het onderzoek van de Algemene Rekenkamer is alleen het getalsmatige overzicht in deze meta-studie meegenomen. In veel andere onderzoeken

wordt hiernaar verwezen Omdat het Ministerie van VWS inmiddels specifiek tel-onderzoek heeft uitgezet gaan we niet op deze cijfers in. Uit de onderzoeken die over een bredere doelgroep gaan (Deth e.a., Noorda & Pehlivan) hebben we zo veel mogelijk de informatie over de zwerfjongeren uitgeselecteerd. Dat betreft vooral de themagebieden *'achtergrond'* en *'schulden'.*

Nemen we de zes onderzoeken samen dan kunnen we constateren dat het thema *'begeleiding, hulp en zorg'* weliswaar in bijna alle onderzoeken aan de orde komt, maar slechts in één onderzoek een centrale plaats inneemt. In de meeste onderzoeken is het onderwerp vooral aan de orde waar het de kant van de beleidsontwikkeling en het aanbod betreft.
Dat geldt ook het thema *'wonen'.* Vooral het aanbod aan opvangplaatsen en/of vervolghuisvesting komt aan de orde. In twee studies is meer aandacht besteed aan de behoefte en de ervaring van de doelgroep.
In ongeveer een derde van het landelijk onderzoek wordt de *'achtergrond'* (de geschiedenis en de problematiek) van de zwerfjongeren aan de orde gesteld. Overigens zoemen geen van de onderzoekers hier diep op in en het gaat slechts in beperkte mate om primair onderzoek. Vaak is meer sprake van het ordenen van bestaande kennis.
In twee studies is de focus specifiek gericht op de *'schuldenproblematiek en de schuldhulpverlening'*. Een van beide is overigens vooral gericht op knelpunten in regelgeving en beleidsuitvoering. Echter zo doelgericht en de onderzoekers doen zoveel concrete aanbevelingen, dat we de studie toch hebben meegenomen.
Het thema *'re-integratie naar werk'* komt niet aan de orde in onderzoeken die zich op de situatie van de zwerfjongeren richten, alleen in aanbodstudies en ook dan beperkt. De aanbodstudies zijn niet in dit meta-onderzoek meegenomen.
Het thema *'participatie'* komt alleen in het onderzoek van Van Deth e.a. aan de orde, in relatie tot sociale uitsluiting in het algemeen.
Het thema *'onderwijs'* wordt met name door Fransen e.a. aan de orde gesteld, in relatie tot het grote aantal (niet gesignaleerde) vroegtijdige schoolverlaters.

2.2 Regionaal onderzoek

Bij de inventarisatie zijn acht relevante regionale onderzoeken naar voren gekomen. Al deze onderzoeken zijn inventariserend van aard. Op een na bevatten ze alle een omvangschatting. De helft van de onderzoeken betreft zelfstandig onderzoek, de helft is direct gekoppeld aan beleidsontwikkeling.
Het thema *'begeleiding, hulp en zorg'*, is ook in het regionale onderzoek bijna altijd aan de orde. Dat richt zich veelal op het voorzieningenaanbod, knelpunten in de hulpverlening en de (hiaten in de) sluitende keten. In enkele onderzoeken is echter ook aandacht voor de behoeften van de jongeren zelf.
Daarnaast is in het merendeel van de onderzoeken aandacht voor *'wonen'*. Ook dit betreft in veel gevallen het voorzieningenniveau; het Zeeuwse onderzoek gaat het meest in op de behoefte en de ervaringen van de jongeren zelf.
'Schuldenproblematiek' komt met name in de Flevomonitor aan de orde.
Het thema *'onderwijs'* komt in drie regionale onderzoeken aan de orde, maar daarin is vooral geïnventariseerd wat het opleidingsniveau van de doelgroep is.
Een zelfde opmerking kan gemaakt worden voor het thema *'re-integratie*

naar werk'. In twee regio's werd geïnventariseerd hoeveel zwerfjongeren baantjes hebben of hadden.
'Participatie' is geen onderwerp in het regionale onderzoek.
Informatie over de *'achtergrond'* van de zwerfjongeren beperkt zich tot het benoemen van de (bekende) probleemgebieden.

2.3 Lokaal onderzoek

In de onderzoeksperiode werd in negen centrumgemeenten onderzoek uitgevoerd, in ruim een vijfde van alle centrumgemeenten dus. In totaal gaat het om twaalf onderzoeken.
Ook het lokaal onderzoek is vaak inventariserend van aard. Soms als zelfstandig onderzoek, soms doelgericht uitgevoerd als onderlegger voor beleidsontwikkeling. In drie centrumgemeenten werd in de afgelopen jaren een profielstudie uitgevoerd.
Het thema *'begeleiding hulp en zorg'* krijgt in alle onderzoeken ruim aandacht. Aansluiting tussen vraag en aanbod komt veel aan bod, evenals vraagstukken die betrekking hebben op de sluitende keten en het (ontbreken van het) integrale karakter van de hulpverlening.
Ook het thema *'wonen'* is in bijna alle onderzoeken vertegenwoordigd. Dat betreft in elk geval het in kaart brengen van de woonbehoefte, deels in relatie tot het bestaande aanbod. In enkele onderzoeken werd nader ingegaan op de aard van de woonbehoefte.
Wat de '*schuldenproblematiek'* betreft beperken de onderzoeken zich vooral tot het inventariseren van de omvang van de schulden.
Het thema *'onderwijs'* is in bijna de helft van de onderzoeken aan de orde, echter beperkt tot de vraag naar het opleidingsniveau.
Ook de vraag naar '*werk'* beperkt zich tot het inventariseren van zwerfjongeren met baantjes, en dat slechts in vier gemeenten.
'Participatie' is nauwelijks onderwerp van onderzoek.

2.4 Lopend onderzoek

In de inventarisatiefase werden in vijf gemeenten op-hande-zijnde onderzoeken aangekondigd. Vier keer in gemeenten die al langer onderzoek uitvoeren, één keer in een gemeente waar geen eerder onderzoek werd aangetroffen. Daarmee komt het aantal centrumgemeenten waar eigen onderzoek naar zwerfjongeren wordt uitgevoerd op 10.

2.5 Methodologisch onderzoek

In de afgelopen jaren zijn twee onderzoeken uitgevoerd die om methodologische redenen interessant zijn. In beide gevallen richt het onderzoek zich niet op kennis over zwerfjongeren, maar op de voorwaarden voor en effecten van het betrekken van de zwerfjongeren als onderzoeker van de eigen doelgroep. Het zijn in feite projectevaluaties, maar met een veelbelovend perspectief.

3 Onderzoeksresultaten

In dit hoofdstuk zijn de resultaten beschreven die na analyse van de onderzoeksrapporten naar voren komen. In paragraaf 2.1 schetsen we eerst het algemene beeld dat uit de onderzoeken op de drie onderscheiden schaalniveaus naar voren komt. Daarna beschrijven we de bevindingen per thema.

3.1 Inleiding

De landelijke onderzoeksrapporten zijn uiteenlopend van aard. Het onderzoek van de Algemene Rekenkamer is vooral inventariserend van aard en baseert zich op informatie van de centrumgemeenten. Het richt zich vooral op het beschikbare aanbod aan voorzieningen voor zwerfjongeren, de samenwerking in de keten en de beleidsontwikkelingen.
Er is weinig landelijk onderzoek dat zich specifiek op zwerfjongeren richt. Er zijn enkele onderzoeken uitgevoerd waarin de problematiek van een bredere groep van risicojongeren is onderzocht. Het risico op een zwervend bestaan maakt daar onderdeel van uit, maar de doelgroep zwerfjongeren is niet onderscheiden. Ook zijn enkele rapporten gevonden die zich zozeer op eerdere onderzoeken baseren dat daaruit weinig nieuws te destilleren valt. Dat onderzoek is bovendien deels verouderd. Tot slot zijn enkele rapporten aangetroffen die op één onderwerp ingaan: schuldenproblematiek, reintegratie naar werk en de problemen die ontstaan bij het bereiken van de 18-jarige leeftijd staan daarin centraal.
Het landelijk onderzoek richt zich vooral op de beleidsontwikkelingen en belichten de ontwikkelingen in het aanbod aan voorzieningen, (knelpunten in de) aanpak van de problematiek, financiering, methodiekontwikkeling, begeleidingstrajecten, samenwerking tussen de ketenpartners en op hulpverlening.
In veel rapporten wordt de problematiek van de zwerfjongeren benoemd, zonder dat daar dieper op in wordt gegaan. We hebben de indruk dat er veel wordt herhaald uit eerder onderzoek.

Op regionaal niveau is inventariserend onderzoek gedaan naar aantallen, probleemgebieden en hulpbehoefte. In de provincies Flevoland en Zeeland is een uitgebreide inventarisatie uitgevoerd van de doelgroep zwerfjongeren, als onderdeel van een daklozenmonitor. In Noord Holland is in een aantal regio's een globale inventarisatie gehouden waar ook een overkoepelend rapport over is geschreven. Ook andere provincies (onder meer Groningen, Friesland) voeren een daklozenmonitor uit, maar de doelgroep zwerfjongeren is geen onderscheiden en onderzochte groep. Overijssel heeft een (minder specifieke) inventarisatie laten uitvoeren. Op regionaal niveau zijn veel van de verzamelde documenten gericht op beleidsadvies zoals het opzetten en inrichten van een sluitende keten.

Lokaal zijn met name inventarisaties uitgevoerd die een beeld verschaffen van de kenmerken van zwerfjongeren en van subgroepen; de zogenaamde profielonderzoeken. Vaker is er ook inventariserend onderzoek gedaan om te komen tot nieuw beleid, betere aansluiting van de vraag en het aanbod en om integraal beleid te ontwikkelen (ketenaanpak). Door dit karakter van de onderzoeken is weinig inhoudelijke informatie beschikbaar. Vooral op de

thema's wonen, achtergrond en zorg is meer diepgang. De (inventariserende) profielonderzoeken geven een beeld van de samenhang van de thema's en van de diversiteit in de doelgroep. Vooral voor beleidsontwikkeling zijn de profielonderzoeken interessant.

3.2 Achtergrond

Kenmerken
De onderzoeken geven een diffuus beeld over de gemiddelde leeftijd. Uit de lokale inventariserende onderzoeken komt een gemiddelde leeftijd tussen 19 en 22 jaar (Rotterdam en Zeeland 19, Flevoland, Dordrecht Den Haag en Overijssel 20, Leiden en Utrecht 21, Zwolle 22 jaar). Van Deth e.a. concluderen op basis van literatuurstudie dat de grootste groep 16 tot 20 jaar is wat zou leiden tot een lager gemiddelde dan de inventariserende onderzoeken. 'De' gemiddelde leeftijd van de zwerfjongere lijkt op basis van deze onderzoeken niet vast te stellen. De leeftijd wordt sterk beïnvloed door de getrokken steekproef (denk aan jongeren uit de MO, bestanden van specifieke instellingen).

Ook de verhouding in sekse verschilt sterk bij de inventariserende onderzoeken. In Flevoland, Zeeland en Amsterdam is de verhouding ongeveer gelijk. Utrecht, Rotterdam en Den Haag hebben een oververtegenwoordiging van jongens (rond de 70%). In Dordrecht is een kleine oververtegenwoordiging van meiden (57%).

De verhouding allochtoon autochtoon varieert ook, maar over het algemeen is de verhouding half-half. In Den Haag was tweederde allochtoon.

Risicofactoren
In Utrecht is door Van Bergen e.a. onderzoek gedaan naar sociaal kwetsbaren. Zwerfjongeren kwamen hier als specifieke groep naar voren. Als risicofactoren in de jeugd voor latere dakloosheid wordt genoemd:

- Opvoering en relatie met de ouders: verstoorde hechtingsrelaties, intense familieconflicten, mishandeling en misbruik, verlies in vertrouwen in één of beide ouders, opgroeien in pleeggezin, geschiedenis van staatsinterventie of uithuisplaatsing.
- Gezinssamenstelling: afwezigheid vader, jonge moeder, verslavingsproblematiek ouders, laag opleidingsniveau ouders, oudste in groot gezin, regelmatige veranderingen van woonadres, scheiding en verandering in gezinssamenstelling.
- School en vrienden: gepest worden, spijbelen, slechte school prestaties, voortijdig schoolverlaten en negatieve invloed vrienden.
- Individuele kenmerken: doormaken van trauma/ ingrijpende gebeurtenis, posttraumatische stoornis (PTTS), gedragsproblemen, depressie, psychosen en druggebruik.

In dit onderzoek wordt vooral de levensfase van 15 tot 17 jaar als risicovol gezien omdat in deze fase veel schooluitval is (6% van de Utrechtse jeugd), naar verhouding veel delinquent gedrag (7%), veel onder toezicht stelling (3%). De belangrijkste risicofactoren voor dakloosheid zijn kindermishandeling en misbruik en het opgroeien in een andere omgeving dan het eigen gezin zoals bij pleegouders, tehuizen of andere vormen van uithuisplaatsing. Van Bergen schat dat 3% van de Utrechtse jeugd risico loopt op dakloosheid. Gemiddeld verlieten de Utrechtse zwerfjongeren op hun 16e de oor-

spronkelijke woonsituatie en waren vijf jaar thuisloos voordat zij in de maatschappelijke opvang terecht kwamen.

Problematiek
Fransen e.a. constateren dat voor de meerderheid van de zwerfjongeren de residentiële vraag slechts één van de hulpvragen is. Veel jongeren hebben psychiatrische problemen, een aanzienlijk aantal heeft een licht verstandelijke beperking en de meeste jongeren hebben geen of een niet afgeronde opleiding. Daarnaast speelt het ontbreken van een structurele dagbesteding, het ontbreken van een eigen inkomen en gebrekkige vaardigheden in het omgaan met geld bij velen een belangrijke rol.
Dit beeld van brede problematiek wordt eigenlijk in alle onderzoeken bevestigd. Op grond van literatuurstudie vatten Van Deth e.a. de problematiek van zwerfjongeren samen in:

- psychosociale, psychiatrische of aanpassingsproblemen;
- inkomensproblemen: schulden, onverantwoord uitgavenpatroon;
- overmatig alcohol- en/of drugsgebruik;
- contacten met politie en justitie;
- vroegtijdige schoolverlating (geen startkwalificatie);
- ontbreken van werk (ook slecht toegerust zijn voor de arbeidsmarkt);
- zwak sociaal netwerk (vrienden en familie)

Van Deth e.a. constateren op grond van de interviews met experts die zij hielden dat de groep zwerfjongeren jonger is geworden. Wat de verslavingsproblematiek betreft bleken geïnterviewden het niet eens te zijn. De een ziet een verschuiving van alcoholproblematiek naar drugsproblematiek, de ander ziet de verslavingsproblemen in zijn geheel afnemen. Ook over verschuiving in andere kenmerken van de zwerfjongeren bleken bij de geïnterviewden uiteenlopende beelden te bestaan. Sommigen zijn van mening dat de zwerfjongeren een lager niveau hebben dan voorheen en dat er over het algemeen sprake is van zwaardere problematiek. Anderen herkennen dit beeld niet. Ook wordt door een deel van de geïnterviewden geconstateerd dat de groep zwerfjongeren met een psychi(atri)sche beperking toeneemt. Ook dit wordt niet door allen onderschreven. In het onderzoeksrapport van Van Deth e.a. worden echter alleen individuele uitspraken aangehaald (citaten) die niet worden getoetst. Algemene tendensen worden door de onderzoekers dan ook niet vastgesteld.

De Flevomonitor (Benschop en Korf) laat een discrepantie zien tussen de belangrijkste problemen en de grootste hulpbehoefte. In volgorde zijn de grootste problemen financiën, huisvesting, relatie en school. De grootste hulpbehoefte is vast onderdak, hulp bij schulden, opleiding, werk en minder afhankelijk zijn van hulp. Ook uit het Zeeuwse onderzoek (Jansen e.a.) blijkt een verschil tussen de problemen en de hulpbehoefte. De onderzoeken geven alleen beperkt verdere analyse en verklaring van dit verschil. Zo stellen de onderzoekers van de Zeeuwse studie dat sommige problemen minder worden ingezien door de jongeren. Zij adviseren dan ook dat de hulpverlening een meer proactieve houding aanneemt (bijvoorbeeld ten aanzien van middelengebruik).
Zowel in Noord Kennemerland (De Groot en Post) als in Zwolle (Eggen) bevestigen de onderzoekers dat bij de zwerfjongeren sprake is van meervoudige problematiek. In Noord Kennemerland treft men problemen aan op de leefgebieden wonen, psychiatrie, drugs en verstandelijke beperking, In Zwolle worden wonen, drugs, psychiatrie, contacten met justitie en financiën genoemd.

De zwerfjongeren in Utrecht (Beijersbergen e.a.) voldoen volgens de onderzoekers aan het landelijke beeld. Het zijn jongeren met meervoudige problemen die bestaan uit een combinatie van materiële en immateriële problemen. Ook hebben de jongeren vaak een relatie met criminaliteit. Verder heeft een aanzienlijk deel van de doelgroep psychische problemen. De jongeren zelf ontkennen deze problemen. Om zicht te krijgen op dit vraagstuk stellen de onderzoekers voor om in de maatschappelijke opvang een screening uit te voeren onder de zwerfjongeren. Ook in Dordrecht heeft 40% een psychische diagnose; 47% van de zwerfjongeren in Dordrecht had contact met justitie (Van Lier).

Profielen
Snoek e. a. bieden op basis van literatuurstudie een overzicht van cliëntprofielen van zwerfjongeren die sinds 1990 zijn opgesteld. Veel cliëntprofielen blijken te zijn gebaseerd op de aard van problematiek van de jongeren. Na de profielstudie van Maaskant (2005) volgde de profielstudie van Bijvoets (2006). Daarnaast hebben diverse andere onderzoekers in de afgelopen twintig jaar indelingen van subgroepen gemaakt, waarbij bijvoorbeeld niet de aard van de problematiek centraal stond maar de zwaarte daarvan, of van combinaties van beide.

Doel van de studie van Snoek e.a. was het opstellen van nieuwe profielen, ten behoeve van verbetering van de doorstroming. Zij presenteren een driedeling:

- De perspectiefvolle groep (hoge aansluiting bij de leefgebieden wonen, werken, relaties, identiteit):
  - onveilige of onhoudbare thuissituatie, goede basis, heftige problematiek op één levensgebied.
- De multiproblem / vallen-en-opstaan groep (matige aansluiting bij genoemde leefgebieden):
  - geïnstitutionaliseerden, internaatjongeren, uitvallers uit de jeugdhulpverlening;
  - softdrugs en geen zinvolle dagbesteding;
  - harde kern-jongeren: ex-detentie, veelvuldige politiecontacten;
  - verstandelijk gehandicapten;
  - ernstige problemen rondom seksualiteit en zwangerschap.
- De zorggroep (zeer slechte aansluiting bij genoemde leefgebieden):
  - ernstige (harddrugs)verslaafden;
  - ernstige psychiatrische problematiek;
  - dubbele diagnose;
  - ernstig gewelddadig;
  - ernstig structuurgebrek.

Ook Van Deth e.a. geven een beknopt overzicht van profielstudies en categorisering van zwerfjongeren zoals zij die in de literatuur aantroffen. De onderzoekers beperken zich tot een inventarisatie en samenvatting van bestaande informatie.

Lokaal zijn profielstudies gedaan op basis van data van de zwerfjongeren. In Rotterdam kwam de onderzoeker tot de volgende categorisering (Maaskant):

- Bandieten
  (moeizame jeugd/hulpverlening, veel delicten, veel middelengebruik, zwakke arbeidsmarktpositie, laag percentage traumatische ervaringen)

- Dissidenten
  (weinig hulpachtergrond, laag opgeleid, conflicterende thuissituatie, traumatische achtergrond)
- Weglopers
  (instabiele thuissituatie, trauma ervaring, relatief veel meisjes, jeugdzorgcontacten, relatief meer opleiding, goed begeleidbaar)
- Verschoppelingen
  (cumulatie van problemen, veel hulpverlening, veel traumatische ervaringen, zeer laag opgeleid, drugs, contacten justitie, etc.)

In navolging van Maaskant heeft Bijvoets voor Den Haag een vergelijkbaar profielenonderzoek uitgevoerd. De Rotterdamse profielen bleken niet toepasbaar voor de zwerfjongeren in de Haagse regio. Hier kwamen vier andere profielen naar voren. Per profiel is een beschrijving van de achtergrond kenmerken gegeven. Aan deze profielen werd in overleg met jeugdinstellingen en instellingen uit de maatschappelijke opvang een focus voor hulp en begeleiding gekoppeld:

- Weglopers
  (relatief milde problematiek en niet al te problematische achtergrond, wel relatief veel psychiatrische diagnose, laag opleidingsniveau)
  Focus hulp: langdurige levensloopbegeleiding met veel praktische hulp
- Kansrijke jongeren
  (relatief milde problematiek, laag middelengebruik, relatief veel meisjes, vaak opleiding of werk)
  Focus hulp: snel vroegtijdige praktische hulp, onder andere gericht op bestendiging studie/werk
- Internaat jongeren
  (problematische thuissituatie, trauma's, achtergrond in internaat of pleeggezin, veel contacten kinderbescherming en OTS, laag opleidingsniveau, relatief veel psychiatrische diagnose
  Focus hulp: individueel toegesneden, nazorg vanuit jeugdhulpverlening en goede overdracht naar volwassenenzorg)
- Bandieten
  (hoge graad criminaliteit en detentie, veel middelengebruik, weinig inkomen, veel schulden, moeilijk te begeleiden)
  Focus hulp: stoppen criminaliteit, gezinshulp bij 18-min, veel aandacht voor wonen en werk.

In Tilburg is op basis van literatuur een aantal algemene profielen gedefinieerd (Jeeninga):

- jongeren met een intensieve hulpachtergrond
- jongeren met justitiële contacten
- kansrijke jongeren die ontspoord zijn door een enkele aangrijpende gebeurtenis
- jongeren met een grote leerachterstand en LVB.

Deze indeling is echter niet getoetst en er is geen sluitende beschrijving gegeven van de kenmerken van de groepen.

In Dordrecht kwam Van Lier tot de volgende profielen:

- 3 D: Dakloos, detentie en drugs
- thuisloos met toekomstperspectief
- kansrijk met startkwalificatie
- laaggeschoolden met hulpverleningsverleden.

Telkens komen de onderzoekers tot andere profielen. In de profielen is wel

een rode lijn te herkennen. Zo komt ieder onderzoek tot een groep die lichte problematiek heeft en kansrijk is. Het zwervend bestaan is vaak ontstaan door een incident of een trauma. Een tweede groep bestaat uit zwerfjongeren met een intensieve en langdurige hulpverleningsachtergrond. De jongeren zijn vaak laagopgeleid en hebben langdurige zorg nodig. De derde groep heeft over het algemeen ook een hulpverleningsachtergrond. Bij hen staan drugs en criminaliteit echter meer centraal.

3.3 Wonen

De onderzoeken waarin onderdak en huisvesting aan de orde zijn richten zich vooral op de (te beperkte) capaciteit. Het is overigens niet altijd duidelijk of het capaciteitsvraagstuk zich in de maatschappelijke opvang voordoet of in de vervolghuisvesting. Het onderscheid wordt vaak niet gemaakt. Het capaciteitsprobleem wordt regelmatig ook alleen benoemd, zonder verdere onderbouwing, en vaak wordt naar de rapporten van de Algemene Rekenkamer verwezen.

In 2007 en 2009 is door de Rekenkamer geïnventariseerd hoeveel centrumgemeenten specifieke opvangvoorzieningen voor zwerfjongeren hebben[2]. Dat neemt toe, maar was in 2009 nog steeds slechts in (ruim) de helft van de 43 gemeenten het geval. Dit geeft overigens geen informatie over de aard en de toereikendheid daarvan.

Opvang
Een groot aantal lokale onderzoeken brengt de woonbehoefte onder zwerfjongeren in beeld. Dit is vaak onderwerp van tellingen, die onder meer tot doel hebben tot een betere afstemming te komen van het aanbod aan opvang- en woon(zorg)voorzieningen en de vraag vanuit de doelgroep. Een beperkt aantal onderzoeken gaat nader op de materie in.

Zowel in Amsterdam als in Rotterdam bleek het aantal zwerfjongeren groter dan het aantal plekken in de maatschappelijke opvang. Tegelijkertijd bleek dat niet de volledige capaciteit benut was. Veel jongeren hebben specifieke behoeften ten aanzien van de opvang. In Rotterdam constateerde de onderzoeker (Hekelaar) dat vooral specifieke doelgroepen een aanbod missen: jongeren met een licht verstandelijke handicap, jongeren met psychiatrische problematiek, zwangere vrouwen en tienermoeders. Deze groepen bleken moeilijk plaatsbaar in het bestaande aanbod. Hun problematiek is vaak een contra-indicatie voor opvang. Specifieke opvang voor deze groepen is gewenst.

Uit de inventarisatie in Rotterdam bleek in 2008 voor 182 jongeren geen opvangvoorziening aanwezig te zijn in de stad (Hekelaar). Ook kwam naar voren dat van de jongeren die uitstroomden uit de maatschappelijke opvang een derde zich binnen een half jaar opnieuw aanmeldde voor opvang.
De onderzoeker constateert dat de LVG-groep een groeiende groep is binnen de maatschappelijke opvang. Deze groep vormt een zware belasting voor de opvangcapaciteit van de maatschappelijke opvang.

Noot 2 In de onderzoeken van de Algemene Rekenkamer wordt onder ‘opvangvoorzieningen’ zowel bed-bad-brood, crisisopvang, 24-uurs opvang, zwerfjongerenpensions, opvanghuizen voor tienermoeders als foyers de jeunesse, Kamers met Kansen en werkhotels begrepen.

Fransen e.a. constateren dat ook Jeugdzorg een te kleine opvangcapaciteit heeft, waardoor jongeren onder de 18 soms in de volwassen maatschappelijke opvang terecht komen. Een situatie die ongewenst wordt geacht. De jongeren komen terecht tussen oudere daklozen en verslaafden, wat tot nieuwe problemen leidt. In de maatschappelijke opvang krijgen zij bovendien vaak te weinig aandacht voor de persoonlijke situatie en te weinig begeleiding naar school en werk.

Noorda en Pehlivan maken melding van het bestaan van veel onveiligheidgevoelens bij de dakloze jongeren, vooral bij de groep die gebruik maakt van de crisis- en nachtopvang. Deze jongeren ontberen daarnaast rust en privacy.

Doorstroming
In verschillende onderzoeken komt naar voren dat de doorstroming van maatschappelijke opvang naar vervolghuisvesting stagneert. Fransen et al. zowel als Noorda en Pehlivan constateren stagnatie door een te beperkt aantal beschikbare woonvormen (bijvoorbeeld begeleid wonen) en door de krapte op de woningmarkt. Gevolg is ophoping in de opvang. De wachttijden en wachtlijsten voor de doorstroming leiden bij de jongeren soms tot verlies van motivatie.

Noorda en Pehlivan constateren daarnaast ook belemmerende factoren bij de jongeren zelf. Ze verwijzen onder andere naar het niet ingeschreven staan, het ontbreken van inkomen, het niet in staat zijn zelfstandig te wonen en voor zichzelf te zorgen. Tweederde van de jongeren in hun onderzoek geeft desondanks aan zelfstandig te willen wonen. Slechts een vijfde kiest voor begeleid wonen.

Hekelaars onderzoek laat zien dat er (in 2006) in Rotterdam een substantiële vraag is naar vervolghuisvesting, waar niet aan kan worden voldaan. Voor begeleid wonen bestond er op dat moment een wachtlijst van 2 à 3 jaar[3]. In Rotterdam bleek bij ongeveer de helft van de jongeren die voor vervolghuisvesting in aanmerking komt een vraag naar wonen met lichte begeleiding te bestaan. Bij de andere helft heeft de vraag naar zware vormen van begeleiding de overhand. Niet alleen in de opvang, maar ook in de vervolghuisvesting missen de eerder genoemde specifieke doelgroepen een passend aanbod (jongeren met een licht verstandelijke handicap, jongeren met psychiatrische problematiek, zwangere vrouwen en tienermoeders).

Ook in Amsterdam werd vastgesteld dat vooral jongeren met een lichtere problematiek behoefte hebben aan vervolghuisvesting, in de vorm van begeleid wonen (Van den Berg e.a.). Voor jongeren met een complexe zorgproblematiek is juist behoefte aan een beschermde woonomgeving met zorg. Veel van deze jongeren verbleven in 2006 echter in de reguliere maatschappelijke opvang (voor volwassenen). In een vervolgonderzoek uit de zelfde periode ('Versnellen en verdiepen', 2006) wordt nogmaals geconstateerd dat de hulp in wonen en zorg tekort schiet.

Noot 3 De behoefte aan bijzondere huisvesting werd onderzocht onder ‘Jongeren van 16 t/m 23 jaar die ingeschreven staan bij SoZaWe, een ROC, of bekend zijn bij een opvanginstelling, onder begeleiding kunnen wonen, tegelijkertijd hun opleiding kunnen afronden dan wel hun werk kunnen bestendigen en na één tot anderhalf jaar zelfstandig kunnen wonen’.

In Nijmegen is de woonbehoefte van minderjarige zwerfjongeren onderzocht. Ook voor hen is het aanbod aan mogelijkheden voor begeleid wonen te beperkt. Zij komen op wachtlijsten te staan (Gemeente Nijmegen).

Begeleid wonen
Uit het onderzoek in Zeeland (Jansen e.a.) blijkt dat feitelijk daklozen een lage kwaliteit van leven ervaren, significant lager dan residentieel dakloze jongeren. De Zeeuwse zwerfjongeren willen het liefst een zelfstandige woonruimte. Zij geven aan te verlangen naar een eigen plek, rust en veiligheid. 80% wil overigens wel begeleiding bij het wonen, vooral op afroep. Dit percentage ligt aanmerkelijk hoger dan door Noorda en Pehlivan werd gevonden. Zoals we eerder al zagen constateren zij dat slechts een vijfde deel van de onderzoeksgroep behoefte heeft aan een vorm van begeleid wonen. Door de verschillende definities zijn beide percentages echter niet geheel vergelijkbaar.

De Zeeuwse jongeren geven verder aan dat zij graag een woning zouden hebben in de buurt van familie en vrienden. In Zeeland bestaat volgens de professionals een sterke regiobinding, door familiebanden en door de cultuurverschillen per eiland.

Net als de Zeeuwse jongeren gaven ook de Utrechtse zwerfjongeren aan behoefte te hebben aan een veilige en rustige woonomgeving, liefst in de buurt van ouders en vrienden (Beijersbergen). Deze jongeren geven bovendien aan vóór alle andere hulp, hulp nodig te hebben bij het vinden van een woning (begeleid wonen). Begeleiding vinden zij noodzakelijk.

Dak- en thuisloosheid
In het Haagse onderzoek (Van Lier, 2006) is gekeken naar de reden van dakloosheid. In dit onderzoek blijkt dat de meeste jongeren dakloos zijn geraakt omdat zij uit huis zijn gezet of vanwege detentie.

In het onderzoek naar de sociale uitsluiting (Van Deth e.a.) wordt nog eens aangehaald dat feitelijke dakloosheid veel minder voor komt dan thuisloosheid en verblijf in een jeugd- of opvangvoorzieningen.

Uit onderzoek naar de huisvestings- en schuldenproblematiek in Amsterdam, Enschede en Utrecht (Noorda en Pehlivan) blijkt dat een kwart van de risicojongeren dakloos is, daarnaast heeft twintig procent een tijdelijk onderkomen (bij familie, in een sloopflat e.d.). Risicojongeren worden door de onderzoekers gedefinieerd als jongeren van 15 tot en met 26 jaar, met twee of meer samenhangende problemen op verschillende leefgebieden of een evenredig grote kans daarop. Ten minste een van de problemen moet betrekking hebben op schulden of huisvesting. Omdat met deze definitie een bredere groep wordt geselecteerd dan met de definitie van zwerfjongeren, zijn de cijfers uit dit onderzoek niet geheel toepasbaar op de doelgroep zwerfjongeren.
In dit onderzoek wordt een sterke relatie gelegd tussen huisvestingsproblemen en schuldenproblematiek. 85% van de onderzochte jongeren met huisvestingsproblemen (dakloos of thuisloos) heeft ook schuldenproblemen. De onderzoekers veronderstellen dat het primaat bij het eerste ligt, maar zij treffen ook het omgekeerde regelmatig aan.

3.4 Schulden en schuldhulpverlening

De schuldenproblematiek staat centraal in de onderzoeken van Van der Weijden (red.) en van Noorda en Pehlivan. Eerstgenoemd onderzoek bevat een enorme reeks aan knelpunten die het oplossen van de schuldenproblematiek van zwerfjongeren in de weg staan. Schulden zijn een grote belemmering voor participatie in de maatschappij en voor mogelijke verbeteringen op andere terreinen. De belemmeringen bij de schuldhulpverlening worden toegeschreven aan regelingen en procedures, aan de organisatie van de hulpverlening, inkomensproblemen en gebrek aan motivatie bij de jongeren zelf, en nog vele andere zaken. Behalve knelpunten bieden de auteurs ook veel oplossingen.

Noorda en Pehlivan richten zich in hun onderzoek over de schuldenproblematiek niet alleen op zwerfjongeren, maar op de bredere groep risicojongeren (zie definitie in paragraaf 3.3). Zowel oorzaken als gevolgen van schulden worden belicht. Zo komen huisvestingsproblemen zowel als oorzaak als gevolg naar voren. Als de huur niet kan worden betaald, moeten de jongeren kamer of woning verlaten of komen zij daarvoor zelfs niet in aanmerking. Spanningen tussen jongeren en ouders als gevolg van schulden kunnen er ook toe leiden dat jongeren het huis verlaten en op straat terecht komen.

Bij het oplossen van de schuldenproblematiek blijken veel jongeren gebruik te maken van steun van instanties. De jongeren klagen echter over de bureaucratische werkwijze. De lange wachttijden ontmoedigen hen en zij zeggen niet te kunnen voldoen aan de vele eisen die aan hen worden gesteld. Ook zijn de regels voor hen vaak niet duidelijk. De schuldhulpverlening is bovendien veelal alleen gericht op de financiële kanten van de problemen, terwijl de jongeren altijd met meerdere problemen kampen en de schuldenproblematiek in hun beleving niet oplosbaar is als op andere terreinen geen steun verkregen wordt. Hulpverlenende instanties hebben doorgaans echter slechts beperkte bevoegdheden. Een hardnekkig knelpunt is dat veel jongeren geen werk en dus geen vast inkomen hebben, wat schuldhulpverlening bemoeilijkt. Als gevolg van de opeenstapelende problemen ontbreekt ook vaak de motivatie bij de jongeren zelf om iets aan de schulden te doen.

Het aantal risicojongeren met schulden wordt door Noorda en Pehlivan landelijk op ongeveer 80.000 geschat, ongeveer 3,4% van de totale jongerenpopulatie in deze leeftijdsgroep. In Amsterdam zouden dat er 5.200 zijn, in Utrecht 2.100 en in Enschede 1.150. De schulden lopen op tot 10.000 euro en meer. De schuldenperiode loop vaak jarenlang door. Vier tot tien jaar is niet ongebruikelijk. De piek ligt rond de leeftijd van twintig jaar; tussen 18 en 20 jaar nemen schulden snel toe.
Van Deth e.a. geven aan dat zwerfjongeren gemiddeld 35.000 euro schuld zouden hebben, oplopend tot 100.000 euro. Deze constatering wordt echter niet goed onderbouwd.
Bij jongeren onder de 18 jaar beginnen de schulden vaak met boetes, geld lenen en telefoonabonnementen. Jongeren boven de 18 jaar bouwen hun eerste schulden vaak op door het niet betalen van hun zorgverzekering. Daarnaast zijn ook bij hen telefoonabonnementen vaak debet aan de schuldenlast. Jongeren boven de 18 jaar sluiten ook regelmatig onverantwoorde leningen af bij banken. Vanaf deze leeftijd kunnen zij bovendien rood staan.

Als oorzaken van schulden worden genoemd:

- gebrekkige opvoeding, waardoor van huis uit geen financieel inzicht ontwikkeld. Soms gekoppeld aan psychische problematiek en bij een aanzienlijke groep aan een verstandelijke beperking;
- achtergrond van armoede;
- culturele aspecten bij allochtone jongeren;
- gevoeligheid voor groepsdruk en status;
- straatspelletjes en gokken;
- gemak waarmee 18-jarigen allerhande zaken zonder controle gefinancierd kunnen krijgen.

Op grond van deze achtergronden onderscheiden Noorda en Pehlivan vier typen risicojongeren met schulden:

1 Pedagogisch verwaarloosde jongeren
(ontbreken financieel inzicht, veel psychische problemen, kwetsbaar/naïef)
2 Verstandelijk beperkte risicojongeren
(ontbreken financieel inzicht, schulden worden 'onbewust' gemaakt, weinig) sociale vaardigheden
3 Onverantwoordelijke risicojongeren
(wel financieel inzicht, schulden worden bewust gemaakt, vaak agressief gedrag, gevoelig voor status)
4 Verantwoordelijke risicojongeren
(wel financieel- en probleeminzicht, maar gebrek aan geld, kunnen problemen zelfstandig oplossen).

Als gevolgen van schulden worden genoemd:

- problemen met school;
- problemen met werk;
- problemen met huisvesting;
- problemen met ouders;
- gevoelens van schaamte en stress, die zich kunnen uiten in agressief of depressief gedrag. Veelvuldig worden verdovende middelen gebruikt om gevoelens te onderdrukken.

Als onderdeel van inventariserend onderzoek zijn ook in regionale onderzoeken schulden geïnventariseerd. De schulden van de zwerfjongeren in de provincie Flevoland lopen uiteen van 200 tot 18.000 en zijn gemiddeld 3.000 euro. Driekwart van de geënquêteerde jongeren had schulden. Ook in dit onderzoek komt naar voren dat de meeste schulden zijn ontstaan door telefoon abonnementen, ziektekosten en boetes. Uit de Flevomonitor (Benschop en Korf) blijkt dat de jongeren hun financiële problematiek zien als hun belangrijkste probleem, gevolgd door huisvestingsproblemen. Dit kan mogelijk verklaard worden uit het feit dat de jongeren in dit onderzoek allen in de maatschappelijke opvang verbleven. De schulden problematiek begint vaak onschuldig (een nieuw telefoonabonnement, vergeten de studiefinanciering stop te zetten) maar leidt in relatief korte tijd tot een grote schuldsom die effect heeft op andere probleemgebieden. Zo zal eerst de schuld moeten worden afgelost voordat andere keuzes kunnen worden gemaakt. Deze samenhang van de schuldenproblematiek met andere problemen en de impasse die daaruit volgt, sluit aan bij wat in het onderzoek van Noorda en Pehlivan naar voren kwam.

Ook lokale onderzoeken laten zien dat schulden problematiek veelvuldig voorkomt. Ook uit deze onderzoeken blijkt dat de schuldenlast loopt van een paar honderd euro tot vele duizenden euro's loopt. In Rotterdam bedroeg de gemiddelde schuld van de zwerfjongeren 4.000 euro (Maaskant, 2005). In

Utrecht was de gemiddelde schuldenlast 6.000 euro. De hulpverlening weet niet goed in te spelen op de schulphulp behoefte van de jongeren. Uit dit Utrechts onderzoek blijkt dat zwerfjongeren de kwaliteit van hun leven minder waarderen als gevolg van de schulden problematiek (Wolf e.a., 2008). In Zwolle heeft 62% van de jongeren schulden en de gemiddelde schuldenlast is € 6.700.

3.5 Onderwijs

Het volgen van onderwijs is nauwelijks onderwerp van onderzoek. Weliswaar wordt in veel studies geconstateerd dat voortijdige schooluitval en het ontbreken van een startkwalificatie een van de problemen van de zwerfjongeren vormt en dat dit vervolgens ook hun arbeidsmarktpositie verzwakt, maar het blijft bij een constatering.

Fransen e.a. constateren in hun onderzoek in Haarlem en Amsterdam dat de controle op schooluitval door de Regionale Meld- en Coördinatiepunten (RMC) te kort schiet. Te veel jongeren raken daardoor al op jonge leeftijd uit beeld.

De inventariserende onderzoeken geven vooral informatie over het opleidingsniveau van de zwerfjongeren. De meerderheid van de zwerfjongeren heeft hooguit een VMBO opleiding gevolgd. In Flevoland blijkt een derde deel van de zwerfjongeren naar school te gaan; 41% heeft als hoogst genoten opleiding VMBO (Benschop en Korf) en van de overige 60% gaat ongeveer de helft nog naar school. De onderzochte Zeeuwse zwerfjongeren hadden een ook een laag opleidingsniveau: 60% van de feitelijk dakloze jongeren heeft alleen basisonderwijs gevolgd, bij de residentieel daklozen is dat ongeveer de helft (Jansen e.a.). Uit het Dordtse onderzoek blijkt dat 66% van de jongeren hun laatste opleiding niet af maakt (Van Lier). Ook in Rotterdam bleek de meerderheid geen opleiding te hebben afgerond na het basisonderwijs (Hekelaar). In Den Haag stelde men een iets gunstiger beeld vast; het merendeel van de onderzochte Haagse jongeren (46%) volgt VMBO of heeft dit afgerond (Van Lier). Hier heeft 34% van de zwerfjongeren alleen basisonderwijs.
Over het algemeen heeft 30 tot 55% alleen basisonderwijs afgerond. Uitschieter naar beneden is Dordrecht waar 8% alleen basisonderwijs afrondde. Tussen de 40 en 53% heeft middelbaar onderwijs afgerond (VMBO).

3.6 Re-integratie naar werk

Onderzoek naar (de problematiek bij) re-integratie naar werk is voornamelijk uitgevoerd in de vorm van projectevaluaties en studies naar knelpunten in de begeleiding naar werk. Deze studies richten zich op de beleids-, aanbod- en uitvoeringskant en zijn niet in het meta-onderzoek opgenomen.

In alle documenten komt naar voren dat aan de slag komen en blijven voor de zwerfjongeren een probleem vormt. Het blijft doorgaans bij een constatering, waarbij verwezen wordt naar de achterliggende problematiek (zie paragraaf 3.7 over Achtergrond). Het ontbreken van een startkwalificatie en van motivatie zijn daarbij essentieel.

In regio Flevoland blijken de meeste zwerfjongeren geen baan te hebben.

Een deel van de jongeren had dat in het verleden wel (Benschop en Korf). Het onderzoek in Zeeland geeft een ander beeld, daar heeft een meerderheid een vaste dagbesteding in de vorm van werk, school of een combinatie van beide (Wolf). Ook uit het lokale onderzoek komt naar voren dat weinig jongeren een baan hebben, of alleen kortdurend. In Dordrecht had 84% van de jongeren geen werk bij aanmelding (Van Lier).

De percentages van jongeren die werk hebben lopen sterk uiteen in de inventariserende onderzoeken; tussen de 13 en 74% heeft werk. Het lijkt erop dat grote verschillen zijn in de definitie van werk. In dezelfde onderzoeken heeft tussen de 43 en 63% van de zwerfjongeren een uitkering.

3.7 Participatie

Op geen van de niveaus is de participatie van zwerfjongeren een specifiek onderzocht thema. Het landelijke onderzoek van Van Deth e.a. richt zich op sociale uitsluiting, het niet-participeren in meer algemene zin. Het onderzoek heeft een sterk inventariserend karakter en beschrijft risicofactoren voor sociale uitsluiting. Deze factoren hebben niet specifiek betrekking op (zwerf)jongeren. Er wordt ook geen directe link gelegd met het ontstaan van dak- of thuisloosheid. De risicofactoren voor zwerfjongeren die in het rapport worden benoemd betreffen individuele uitspraken van geïnterviewde professionals die met zwerfjongeren werken. Ieder ziet risico's vanuit zijn/haar eigen cliëntenbestand en eigen ervaring (in het rapport zijn hierover uitsluitend citaten opgenomen). De risico's worden vooral in de achtergrond van de jongeren gezocht: zwak sociaal netwerk, slechte thuissituatie, hechtingsproblemen, weinig scholing, verstandelijke beperking, verslaving, etc.. De onderzoekers verwerken deze uitspraken niet tot een meer brede analyse.

Lokaal is in inventariserend onderzoek soms dagbesteding als thema meegenomen. Het enige dat daarover bekend is, is dat in de regio's Utrecht en Zwolle de meerderheid van de zwerfjongeren geen dagbesteding had (Wolf e.a.). In andere onderzoeken is de participatie van zwerfjongeren niet in beeld gebracht.

3.8 Begeleiding, hulp en zorg

Fransen e.a. hebben zich in het casusonderzoek geconcentreerd op de breuk in de hulpverlening en begeleiding van zwerfjongeren bij het bereiken van de 18-jarige leeftijd. De onderzoekers constateren dat het aanbod van jeugdzorg niet goed aansluit bij de hulpvragen van de zwerfjongeren. Jongeren hebben rond deze leeftijd meer behoefte aan praktische begeleiding bij het volwassen worden en bij het zelfstandig worden, dan bijvoorbeeld aan een gezinsvoogd die zich meer op leefbaarheid in het gezin en opvoeding richt. De jongeren hebben behoefte aan een persoonsgerichte ondersteuning. De stop van jeugdzorg op 18-jarige leeftijd heeft bovendien tot gevolg dat de hulp in de praktijk al eerder wordt afgebouwd. Verlengde jeugdzorg wordt bijna nooit geboden en als het wordt geboden krijgt de jongere een andere hulpverlener. Veel jongeren zijn tegen die tijd hulpmoe, waardoor bij hen de motivatie ontbreekt om het traject van verlengde zorg aan te gaan. Het aanbod van de maatschappelijke opvang sluit niet aan bij de doelgroep. Dossiers en kennis uit de jeugdzorg worden niet goed overgedragen aan de hulpverleners van de maatschappelijke opvang. In de maatschappelijke op-

vang ontbreekt het, naast specifieke kennis, aan tijd voor intensieve begeleiding.

In het onderzoek voor de Flevomonitor (Benschop en Korf) hadden de meeste zwerfjongeren een hulpverleningsachtergrond, met name in de maatschappelijke opvang; een deel kreeg ambulante hulp en/of psychiatrische zorg. In dit onderzoek valt op dat baan en opleiding wel hoog scoort als hulpbehoefte maar niet hoog scoort bij problemen (de eerder geconstateerde discrepantie tussen problemen en hulpbehoefte in paragraaf 2.7). Huisvesting en financiën scoren bij beide onderdelen hoog.
In ditzelfde onderzoek worden ook enkele knelpunten in de hulpverlening beschreven. Zo worden personen die meerderjarige jongeren opvangen en een bijstandsuitkering hebben, gekort op hun uitkering als de jongere ook een uitkering heeft. En als jongeren een uitkering aanvragen met terugwerkende kracht krijgen zij bij toekenning ineens een groot bedrag gestort. Dit heeft meer dan eens invloed op hulptrajecten (minder motivatie, minder urgentie). De overgang van jeugdzorg naar MO wordt wederom beschreven als knelpunt evenals de intense hulpverleningsgeschiedenis die leidt tot zorgmijdend gedrag.
De jongeren uit regio Flevoland geven aan behoefte te hebben aan één vaste begeleider. Volgens de hulpverleners is er behoefte aan meer gespecialiseerde hulp vanwege de steeds complexere problematiek. De zwaardere problemen zijn in de survey echter nauwelijks terug te vinden (met uitzondering van de schulden problematiek).

In Zeeland ontvangen de zwerfjongeren de meeste hulp op het gebied van financiën, huisvesting, psychische gezondheid, gebitsverzorging en het vinden van werk (Jansen e.a.). Dat zijn, met uitzondering van de lichamelijke verzorging, ook de domeinen waar de jongeren de grootste hulp behoefte hebben. Toch is er ook hier een mismatch. De hulpverlening bevestigt dit. Er is bovendien sprake van een niet sluitende keten, wat het bieden van integrale hulp bemoeilijkt. Hulp op praktische zaken wordt niet goed gecombineerd met aandacht voor gezondheid en relaties. De diversiteit in de groep zwerfjongeren vraagt om een flexibele en multidisciplinaire aanpak. In een regio als Zeeland is dit lastig vorm te geven vanwege het aantal zwerfjongeren, afgezet tegen het grote spreidingsgebied. Complicerende factor hierbij is dat de jongeren het belangrijk vinden in de omgeving van familie te wonen.

Het Overijsselse onderzoek (Eggen) stelt dat er meer samenhang zou moeten zijn in de hulp tussen woningcorporaties en hulpverlening. Ook concludeerden deze onderzoekers dat er te weinig aandacht is voor 18-minners. Zij lopen het risico tussen wal en schip te vallen door de knip in de hulpverlening. Voor deze groep mist vooral huisvesting en praktische begeleiding. De 18-plussers missen juist steun in de groei naar volwassenheid.

In het Gooise onderzoek van Post komt naar voren dat 'het probleem' zwerfjongeren niet of nauwelijks speelt. De hulpverlening weet in voldoende mate in te spelen op de problemen en het aanbod volstaat. Wel verwacht Post dat de omvang van de problematiek de komende jaren zal toenemen.

Primo stelt dat 'de zwerfjongere' niet bestaat. Dat blijkt met name uit de profielonderzoeken die een duidelijke segmentering aantonen. De aanpak van zwerfjongeren vraagt volgens de onderzoekers daarom om een aanpak van preventie tot intensieve zorg. In de preventie dienen scholen (zorg- en ad-

viesteams) en RMC samen te werken, moet de aanpak van risicojongeren sluitend zijn en moeten er voldoende plaatsen zijn in lichte woonvormen (bijvoorbeeld in kamertrainingscentra en begeleid wonen).

Beijersbergen e.a. constateren dat de hulp in Utrecht niet aansluit. Een effectieve aanpak zou de volgende elementen moeten bevatten: laagdrempeligheid, verantwoordelijkheid, betrokkenheid, integraliteit, continuïteit en flexibiliteit. De omvang van de psychische problemen van de jongeren in Utrecht is groter dan door de hulpverlening wordt opgepakt. Kijkend naar de hulpbehoefte en de domeinen waarop hulp is ontvangen is overigens in Utrecht wel aansluiting. De hulpbehoefte bestond op de gebieden huisvesting, financiën, gebitsproblemen, psychische gezondheid en het vinden van betaald werk. De ontvangen hulp was op de gebieden financiën, huisvesting, gebitsproblemen en psychische gezondheid (maar dit laatste dus in onvoldoende mate).

Onderzoek in Rotterdam (Hekelaar) toont aan dat de effectiviteit van de hulp laag is. Zo bleek in 2007 maar 50% van de begeleiding succesvol. Een derde van de uitgestroomde jongeren werd binnen een half jaar weer aangemeld. Ook de doorverwijzing verloopt niet goed. Slechts de helft van de aangemelde jongeren wordt feitelijk opgenomen door de (opvang)instelling. Ten opzichte van het jaar daarvoor bleek bovendien sprake van een afname van het succespercentage.

Twee onderzoeken constateren dat de knip van de hulpverlening (jeugdzorg – maatschappelijke opvang en volwassenenhulpverlening) tot problemen leidt. Deze wijten zij aan de verandering van de financieringssystematiek, de verandering van een centraal hulpverleningsmodel naar een gefragmenteerd model en de overgang van paternalistische hulp naar een meer autonome positie.

4 Samenvatting kennis leefgebieden

Achtergrond
Zonder twijfel hebben de meeste zwerfjongeren een meervoudige problematiek die al langer speelt. De probleemgebieden zijn psychiatrisch, geld, drugsgebruik, justitie, voortijdige schoolverlating, ontbreken van werk en een slecht sociaal netwerk. In meerdere onderzoeken wordt een toename van de psychiatrische problemen gesignaleerd.
Er bestaat behoefte aan een nadere specificering van deze groep zwerfjongeren die deze meervoudige problematiek heeft. De specificering naar profielen leert dat de groep onderverdeelbaar is in subgroepen. Daarbij moeten we tegelijkertijd constateren dat een zelfde onderzoeksmethode in twee grote gemeenten (Rotterdam en Den Haag) leidt tot andere profielen. Profielen zijn dus niet zomaar over te nemen. In een minder locatiegebonden onderzoek kwamen Snoek e.a. wel tot één driedeling (de perspectief volle groep, de multiprobleemgroep en de zorggroep). De profielstudies maken inzichtelijk dat zowel de *mate* als de *aard* van de problematiek verschilt en dat deze verschillen zodanig zijn dat de groep zwerfjongeren kan worden onderverdeeld in definieerbare subgroepen. Binnen de subgroepen bestaat een specifieke (onderscheidbare) samenhang tussen kenmerken en problemen. Deze constatering is van belang omdat vanuit beleid vaak wordt uitgegaan van één grote groep en in meerdere inventariserende onderzoeken ook wordt uitgegaan van 'de' zwerfjongere.
Zowel de gemiddelde leeftijd, verhouding in sekse als verhouding allochtoon autochtoon verschilt sterk in de verschillende onderzoeken.

Wonen
De onderzoeken schetsen vooral een aansluitingsprobleem tussen feitelijke woonsituatie en woonbehoefte. Verschillende onderzoeken tonen aan dat er een tekort is aan woonvoorzieningen: het capaciteitsprobleem. Het capaciteitsprobleem speelt zowel in de opvang als in de vervolghuisvesting. Jongeren komen voor doorstroming naar vervolghuisvesting op wachtlijsten te staan wat demotiverend op hen inwerkt. Het tekort aan woonvoorzieningen is problematisch om twee redenen. Als dak- en thuisloze is onderdak de primaire hulpbehoefte. Ten tweede blijkt (Wolf e.a. in de regio Zeeland) dat residentiële jongeren een hogere kwaliteit van leven ervaren dan feitelijk dakloze jongeren. Goede opvang of een juiste woonvorm leidt tot betere kwaliteit van leven. Het capaciteitstekort lijkt in het hele land een probleem.
Ten aanzien van de vervolghuisvesting kan een aantal constateringen worden gedaan. Zwerfjongeren hebben behoefte aan een rustige veilige plek voor hen zelf. Naarmate de problematiek zwaarder is, is de behoefte aan een beschermde woonomgeving met meer zorg groter. Andersom is bij lichtere problematiek meer behoefte aan een eigen plek met ambulante begeleiding/begeleiding op afroep. De zwerfjongeren hechten eraan dat de vervolghuisvesting in de buurt is van familie en vrienden. Vooral in minder dicht bevolkte regio's (zoals Zeeland) is dit problematisch.
Ook is helder dat specifieke opvang/vervolghuisvesting en begeleiding vaak ontbreekt voor specifieke groepen zoals de LVB-ers, psychiatrische zwerfjongeren en ook minderjarige zwerfjongeren.

Schuldhulpverlening
Veel zwerfjongeren hebben schulden. Uitgaande van de Flevomonitor zou dat voor zo'n driekwart van de zwerfjongeren het geval zijn. Schulden kunnen ten grondslag liggen aan huisvestingsproblemen en dus tot dak- of thuisloosheid leiden. De gemiddelde schuldenlast ligt waarschijnlijk rond de 5.000 euro, maar kan tot vele tienduizenden euro's oplopen. Met het bereiken van de leeftijd van 18 jaar kan de schuldenlast snel toenemen. De schuldenproblematiek staat niet alleen verbeteringen op andere levensgebieden in de weg, het heeft zelf ook weer nieuwe problemen tot gevolg. Het perspectief op een gunstig verloop van schuldhulpverlening wisselt in samenhang met de leeftijd en met de achtergrond van de jongeren. De inzichten en de ontwikkelde typologie van Noorda en Pehlivan bieden aanknopingspunten voor een gerichte benadering. Hoewel alle auteurs overeenkomstige oorzaken voor het ontstaan van schulden aandragen, maken Noorda en Pehlivan een onderscheid tussen groepen jongeren die meer of minder gevoelig zijn voor het *maken* van en voor het *omgaan* met bepaald soort schulden. Zij onderscheiden vanuit deze optiek vier subgroepen risicojongeren met schulden.

Onderwijs
Het onderwijsniveau van de zwerfjongeren is laag. Velen volgen na de basisschool geen onderwijs meer, of breken hun vervolgopleiding vroegtijdig af. Tellingen leveren het beeld op dat tussen de 35 en 65 procent van de zwerfjongeren niet veel meer dan basisonderwijs heeft. Dat maakt hun kansen op de arbeidsmarkt bijzonder klein.

Re-integratie naar werk
Naast weinig scholing hebben de zwerfjongeren ook weinig werkervaring. Er is echter weinig over het onderwerp bekend. Kansen en knelpunten bij reintegratie naar werk zijn nauwelijks onderzocht. Wel zijn er enkele *projecten* bekend die zich richten op toeleiding tot de arbeidsmarkt. Duidelijk is wel dat het gebrek aan scholing en het voorkomen van sociaal-psychische en psychiatrische problematiek de werkkansen ongunstig beïnvloeden. Het bestaan van schulden doet dat ook. De jongeren willen met werk een inkomen verwerven, maar zien zich gedwongen hun verdiensten gelijk weer af te staan. Dat demotiveert.

Begeleiding, hulp en zorg
Een vaker geconstateerd probleem is de knip van de hulp op 18 jaar. Bij de bespreking van het thema 'Achtergrond' constateerden we al dat veel zwerfjongeren een hulpverleningsverleden hebben. De knip op 18 leidt tot uitval van jongeren die wel degelijk een hulpbehoefte hebben.
De diversiteit van de problemen en de variatie in complexiteit van de problemen vraagt om een hulpvorm die zeer *maatwerk* (vraag) gericht is en *disciplinair* van opzet is. Vertrouwen is een belangrijk item voor de hulpverlener. De meeste onderzoekers die een uitspraak doen over de aansluiting constateren dat de hulpvraag en de hulpbehoefte niet op elkaar aansluiten. Een opvallend gegeven daarbij is het verschil tussen de belangrijkste geconstateerde problemen en de belangrijkste hulpbehoeften van jongeren. Zo vinden jongeren hun problemen op het gebied van scholing en werk niet het belangrijkste maar is dit wel een van de belangrijkste hulpbehoeftes.

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies

We kunnen concluderen dat er in de afgelopen jaren betrekkelijk weinig onderzoek is uitgevoerd dat expliciet inzicht geeft in de doelgroep zwerfjongeren. Nogal eens maken zwerfjongeren deel uit van onderzoeken onder bredere doelgroepen (risicogroepen) of bestrijkt het onderzoek slechts een beperkt deel van de leefgebieden en ook die focus wisselt. Ook is er veel meer onderzoek dat zicht geeft op de aanbodkant, dan op de vraagkant. Slechts in een zeer beperkt aantal gemeenten is breed onderzoek gedaan naar de leefsituatie van zwerfjongeren op lokaal gebied. De resultaten daarvan lopen zeer uiteen, zodat geen landelijk beeld ontstaat.
Uit het metaonderzoek komt wel duidelijk naar voren dat de groep zwerfjongeren bestaat uit een diverse groep met uiteenlopende problemen.

a. Wat er wél is
In hoofdstuk vier hebben we al een samenvatting gegeven van de stand van de kennis per leefgebied. Voorts kunnen we concluderen dat profielonderzoeken zicht geven op de probleemgebieden van de zwerfjongeren. Met name in de profielstudies komen die naar voren. Problemen worden waargenomen op de volgende gebieden: wonen, opleiding, werk, verstandelijke beperkingen, problematische/traumatische achtergrond, psychosociale en psychiatrische problematiek, middelengebruik, schulden, contacten justitie, intensieve hulpachtergrond, overgang naar volwassenheid.
De onderzoeken maken helder dat de probleemgebieden niet bij iedere zwerfjongere in dezelfde mate aanwezig zijn. De profielonderzoeken leiden tot een differentiatie in subgroepen, die op lokaal niveau bruikbaar is.

b. Wat is er niet
De conclusies van de lokale onderzoeken zijn niet te generaliseren naar een landelijk niveau. De reden hiervoor is dat er slechts in negen gemeenten onderzoek is gedaan en dat deze onderzoeken soms ook uiteenlopende onderwerpen bestrijken. Ook komt de onderzochte doelgroep niet overeen. De landelijke onderzoeken geven slechts een beperkt beeld, door de beperking in onderwerp of door beperkte vergelijkbaarheid tussen de onderzoeken (onder andere omdat de onderzoeksdoelgroepen verschillen). We krijgen de indruk dat er nogal eens sprake is van beeldvorming, onder andere door veralgemenisering van individuele meningen en uitspraken. We constateren tevens dat zwerfjongeren die niet in de maatschappelijke opvang verblijft nauwelijks in beeld is.
Kortom, het is niet mogelijk om conclusies te trekken uit de onderzoeksresultaten die gelden voor alle zwerfjongeren in Nederland.

5.2 Aanbevelingen

a. Lokaal onderzoek
De problematiek van de zwerfjongeren heeft vooral betrekking op het gemeentelijk beleid. Omdat de kenmerken, de behoeften en de omstandigheden van de zwerfjongeren zo uiteenlopen is het vooral zinvol vervolgonderzoek op lokaal niveau uit te voeren. Inzicht in de aard van de lokale groep

zwerfjongeren biedt de beste aanknopingspunten voor lokaal beleid. Dit sluit ook beter aan op de huidige opvatting dat maatwerk en individueel vormgegeven trajecten de meeste aangewezen route zijn om tot verbetering te komen.
Profielonderzoeken lijken een geschikt instrument om beter zicht te krijgen op de samenhang in de problematiek binnen de verschillende subgroepen, zodat haalbare doelen kunnen worden gesteld en gerichte, integrale hulp kan worden ingezet. Hiermee kan een betere aansluiting tussen vraag en aanbod worden bereikt. Goede voorbeelden van profielonderzoeken zijn het Rotterdamse onderzoek van Maaskant en het onderzoek van Bijvoets in Den Haag. In beide gemeenten werd dezelfde methodiek toegepast.

Ook projecten waarin de zwerfjongeren participeren in het uitvoeren van onderzoek onder de eigen doelgroep lijken veelbelovend. Onder andere omdat ook de groep die niet bekend is bij de maatschappelijke opvang of bij de hulpverlening bij dergelijke projecten beter in beeld komt.

b. Rol van de rijksoverheid
Omdat het uitvoeren van meer lokaal onderzoek gewenst is, raden wij de rijksoverheid aan om dergelijk onderzoek de komende jaren te stimuleren. Het is daarbij aan te bevelen dat lokaal onderzoek meer vergelijkbaar van opzet wordt, zodat meer aan systematische kennisopbouw kan worden gewerkt. Dat betreft in de eerste plaats de afbakening van de onderzoeksgroep en de onderzoeksthema's. Hierbij kan de rijksoverheid een stimulerende rol vervullen, bijvoorbeeld door het opstellen van een handreiking.

Daarnaast is het van belang de rijkskennis over generieke onderwerpen die ook voor zwerfjongeren relevant zijn, zoals effectiviteit van schuldhulpverlening en toeleiding naar werk, up to date te houden. Daarbij verdient het aanbeveling oog te houden voor de samenhang in de problematiek bij zwerfjongeren.

Voorts verwachten we, op grond van een korte verkenning, dat literatuurstudie buiten de Nederlandse grenzen meer gefundeerd onderzoek oplevert en zodoende meer zicht geeft op de problemen, risicofactoren en kritieke momenten.

Momenteel voert de rijksoverheid een telonderzoek uit in de Centrumgemeenten. Dat moedigen wij aan. Door periodiek telonderzoek uit te voeren ontstaat zicht op de tendensen en ontwikkelingen.

c. Kennisdeling
Tot slot is aandacht voor kennisdelen aan te bevelen. Overwogen kan worden een centrale databank op te zetten, waarin praktische data uit regionaal en lokaal onderzoek worden ondergebracht.
In een dergelijke databank zou ook de kennis en ervaring die is opgedaan in succesvolle projecten kunnen worden opgeslagen, zodat deze breder verspreiding kunnen krijgen en er meer profijt van getrokken kan worden. Uit de evaluatiestudies valt veel te leren.

Bijlagen

Bijlage 1 Toelichting onderzoeksopzet een aanpak

Selectie relevant onderzoek

Bij de selectie van het onderzoek zijn de volgende criteria gehanteerd:

- *Onderzoeksperiode*
  In overleg met de opdrachtgever is onderzoek geselecteerd met een publicatiedatum na 1 januari 2006. Deze grens is niet al te strak gehanteerd, onderzoek van enkele maanden eerder is ook meegenomen. Lopend onderzoek is wel opgenomen in de inventarisatie, maar (logischerwijs) niet betrokken in de inhoudelijke analyse.
- *Focus op situatie zwerfjongeren*
  In de doelstelling van de metastudie staat het in kaart brengen van de kennis over zwerfjongeren centraal. Wat betreft het onderwerp van de onderzoeken richten we ons dus meer op de 'vraagkant' dan op de 'aanbodkant'. De omstandigheden van de zwerfjongeren passen wel binnen de doelstelling, de werkwijze en het aanbod van de instellingen en organisaties die betrokken zijn bij de aanpak van hun problematiek niet. Beleidsdocumenten zijn ook niet meegenomen, tenzij hierin onderzoek is opgenomen op grond waarvan het beleid is gevormd. Ook evaluatiestudies (beleid, projecten, interventies, methodieken, etc.), effectstudies, handleidingen en methodiekontwikkelingen zijn buiten beschouwing gelaten. Literatuurstudies en secundair onderzoek is wel als relevant aangemerkt, evenals profielonderzoek en (in beperkte mate) omvangschattingen.
- *Geografisch gebied*
  Het betreft uitsluitend Nederlands onderzoek. Landelijk-, regionaal- en lokaal onderzoek wordt van elkaar onderscheiden.
- *Doelgroep*
  De doelgroep voor het onderzoek is zwerfjongeren tot 23 jaar. Als uitgangspunt is de definitie van zwerfjongeren gehanteerd zoals deze in 2010 door het Ministerie van VWS is vastgesteld. Omdat het meeste onderzoek is uitgevoerd vóór de invoering van deze definitie is dit criterium niet strak gehanteerd. Onderzoek dat zich specifiek richt op de vrouwenopvang is overeenkomstig de definitie buiten beschouwing gelaten.
- *Zelfstandig- en deelonderzoek*
  Alle onderzoeken waarin de situatie van zwerfjongeren is beschreven zijn relevant, dus zowel onderzoeken die zich uitsluitend op de doelgroep zwerfjongeren richten als die waar zij een van de doelgroepen zijn. Ook thematische onderzoeken waarvan slechts een deel van de onderwerpen van betekenis zijn voor zwerfjongeren zijn relevant.
- *Thema's*
  De onderzoeken worden in elk geval geanalyseerd op de informatie die zij verschaffen over specifiek benoemde thema's:
  - Wonen
  - Schuldhulpverlening
  - Onderwijs
  - Re-integratie naar werk
  - Participatie
  - Begeleiding, zorg en hulpverlening

  In de loop van het traject is daar het thema 'achtergrond' aan toegevoegd omdat bleek dat dit thema relatief veel onderzocht en beschreven is. Onder achtergrond verstaan we de geschiedenis van de problematiek en

(als gevolg daarvan) de samenhang in de aspecten waar de zwerfjongeren mee worstelen.

Aanpak voor het verzamelen van onderzoek

- Internet
  - Een algemene zoektocht op internet onder de trefwoorden ‘zwerfjongeren’, ‘dak- en thuislozen jongeren’ of vergelijkbaar, met en zonder toevoeging van ‘onderzoek’ of een van de onderzoeksthema’s.
  - Op de websites van alle bekende instellingen en organisaties die zich bezighouden met de situatie van zwerfjongeren is gezocht naar onderzoeksmateriaal.
- Universitaire zoekmachines (eveneens op trefwoorden).
- Telefonische en schriftelijke (e-mail) benadering van alle regionale kenniscentra (Centra voor Maatschappelijke Ontwikkeling) en (uiteindelijk) alle centrumgemeenten*.
- Telefonische en schriftelijke benadering van organisaties en instellingen waarbij zwerfjongeren (een van de) doelgroep(en) is.
- Telefonische en schriftelijke benadering van bekende onderzoekers en onderzoeksinstellingen op dit terrein.
- Analyse van literatuuroverzichten van geselecteerde studies.
- Doorverwijzingen via eerdergenoemde contacten.

*In eerste instantie zijn de tien centrumgemeenten benaderd waar volgens het laatste overzicht van de Algemene Rekenkamer (2007) het grootste aantal zwerfjongeren werd geteld[4]. We verwachtten in deze gemeenten in elk geval lokaal onderzoek aan te treffen. Daarnaast zijn in deze eerste ronde bestaande contacten in het veld benaderd[5]. Op basis van het resultaat zou vervolgens besloten worden of en hoe de zoektocht zou worden uitgebreid. Via doorverwijzingen kwamen er echter al snel nog enkele ander gemeenten naar voren, waar ook direct contacten zijn gelegd[6]. Toen het beeld ontstond dat er lokaal toch meer onderzoek zou kunnen zijn dan aanvankelijk was gedacht is uiteindelijk via de VNG een mail uitgestuurd met een oproep aan alle contactpersonen in alle centrumgemeenten om bestaand onderzoek ter beschikking te stellen. Deze oproep heeft bijzonder weinig opgeleverd.

In Amsterdam is tenslotte de GGD nog benaderd en daar is tevens gevraagd naar informatie van andere GGD-en. Dit heeft geen nieuwe onderzoeken meer aan het licht gebracht.

Noot 4 Dit zijn: Rotterdam, Den Haag, Amsterdam, Haarlem, Utrecht, Heerlen, Arnhem, Leeuwarden, Oss, Enschede.
Noot 5 Dit betekende de toevoeging van Almere, Zwolle en Groningen.
Noot 6 Nijmegen, Tilburg, Venray, Purmerend, Leiden.

Bijlage 2 Kanttekeningen bij het geselecteerde onderzoeksmateriaal

Voor de metastudie zijn onderzoeken opgespoord die voldeden aan de vooraf gestelde criteria. Dat bleek in de praktijk niet altijd houdbaar. ‘Onderzoek’ blijkt op het terrein van zwerfjongeren een breed gehanteerd begrip. Bij de uiteindelijke selectie van de onderzoeken die in dit rapport zijn beschreven, moeten dan ook enkele kanttekeningen worden geplaatst:

- Het criterium van de nieuwe definitie van zwerfjongeren is niet vast te houden. Leeftijdsgrenzen worden vaak niet benoemd of zeer wisselend gehanteerd. De doelgroep en de problematiek is in veel onderzoeken breder en overlapt regelmatig met risicosituaties en risicojongeren waarbij het niet perse over zwerfjongeren gaat. Doelgroepen zijn regelmatig niet duidelijk afgebakend. Specifieke vormen van opvang of begeleid wonen zijn vaak niet benoemd en sluiten ook bijvoorbeeld begeleid wonen en vrouwenopvang in. Het is niet altijd duidelijk waarop de beschreven kennis over de zwerfjongeren gebaseerd is.
- Uiteindelijk werden veel meer studies aangetroffen die het aanbod, de interventies of bijzondere projecten betroffen, dan onderzoeken die zich specifiek op de situatie van de zwerfjongeren richten. Wanneer hieruit toch interessante aanvullende informatie kon worden gehaald, zijn deze studies (ten dele) toch binnen de selectie opgenomen. Overigens lopen vraag en aanbod in de rapporten nogal eens door elkaar.
- De themagebieden komen in veel studies wel ‘langs’ maar vaak globaal, oppervlakkig en zonder veel inzicht te bieden. De ordening op deze thema’s is daarom niet erg hard.
- Enkele oudere studies (gepubliceerd vóór 2006) zijn toch in het metaonderzoek meegenomen, omdat daarnaar in verschillende andere studies wordt verwezen. Dit geldt met name voor het landelijke onderzoek.
- Landelijk onderzoek betekent in de meeste gevallen dat vanuit een ‘landelijke optiek’ in slechts enkele gemeenten onderzoek is uitgevoerd.
- Sommige (landelijke) studies baseren zich eigenlijk geheel op bestaande kennis en zijn daarmee meer als herordenende inventarisatie te bestempelen. Dat betekent dat soms zowel het primaire onderzoeksmateriaal als de secundaire analyse daarvan is opgenomen. Als secundaire bron biedt dergelijk onderzoek eigenlijk geen nieuwe informatie meer. Dit geldt bijvoorbeeld voor het onderzoek naar ‘Sociale uitsluiting van zwerfjongeren’. Omdat dit een zeer recent onderzoek betreft, dat in verschillende landen wordt uitgevoerd, achten we het wel van betekenis om dit in deze metastudie te betrekken.
- Enkele studies die overwegend aangemerkt kunnen worden als projectevaluaties of methodologisch onderzoek zijn apart benoemd, omdat we van mening zijn dat de gehanteerde onderzoekmethodiek waardevol is voor toekomstig onderzoek.

Bijlage 3 Literatuurlijst

Landelijk onderzoek

1 Algemene Rekenkamer (2008). *Opvang zwerfjongeren 2008*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
2 Deth, van A., Van Doorn, L. & Rensen P. (2009). *Sociale uitsluiting van zwerfjongeren: stand van zaken in Nederland*. Een voorstudie van het Europese onderzoeksproject 'Combating Youth Homelessness. Utrecht: Movisie
3 Fransen, N., Van den Handel, C. & Wolswinkel, L. (2009). *Zwerfjongeren (z)onder dak.* Casus onderzoek naar de overstap van Jeugdzorg naar Maatschappelijke Opvang. Amsterdam: DSP-groep.
4 Noorda, J. & Pehlivan T. (2009). Kredietcrisis onder risicojongeren. Sdu uitgevers.
5 Snoek, A., Van der Poel, A. & Van de Mheen, D. (2008). *Ontwikkeling en toetsing van cliëntprofielen ter bevordering van doorstroom in de maatschappelijke opvang.* Rotterdam: IVO.
6 Weijden, van der R. (red.) (2009). *Zwerfjongeren met schulden.* Inventarisatie van knelpunten in een aanbevelingen voor de schuldhulpverlening aan zwerfjongeren. Een onderzoek van de Hogeschool van Amsterdam, in opdracht van Stichting Zwerfjongeren Nederland. HvA/SZN.

Lopend onderzoek
- Altena, A., Oliemeulen, L., & Wolf, J. (2010). *Dakloosheid bij jongeren: risico's en routes, en mogelijkheden tot preventie.* Nijmegen: Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg, UMC St Radboud.

Regionaal onderzoek

1 Annemieke Benschop & Dirk J. Korf (2009). *Flevomonitor 2009*.
2 Eggen, A. (2009). *Zwerfjongeren in Overijssel.* Stand van zaken. Almelo: Variya.
3 Groot, N. de & Post, J. (2007). *Zwerfjongeren in Noord-Kennemerland.* Naar een sluitende keten voor opvang en hulpverlening van zwerfjongeren in de regio Noord-Kennemerland. Purmerend: PRIMO nh.
4 Haarman, M. & 't Hart, R. (2009). *Op zoek naar de juiste weg voor Team Zwerfjongeren*. Christelijke Hogeschool Windesheim.
5 Jansen, C., Mensink, C. & Wolf, J. (2007). *Dakloos in Zeeland.* Onderzoek naar profiel en perspectief van daklozen en zwerfjongeren. Nijmegen: UMC St Radboud.
6 Jansen, C., Wolf, J. & P.G.M. van der Heijden (2007). *Omvang van de daklozenpopulatie in Zeeland.* Resultaten van een omvangschatting in 2006. Nijmegen: UMC St Radboud.
7 Post, J. (2007). *Zwerfjongeren in 't Gooi.* Naar een sluitende keten voor opvang en hulpverlening van zwerfjongeren in de regio 't Gooi. Purmerend: PRIMO nh.

Lokaal onderzoek

1 Berg N. van den, M. Buster en R. van Wifferen (2006). *Inventarisatie dak- en thuislozen in Amsterdam.* Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
2 Bergen A. van e.a. (2010) *Zorg voor sociaal kwetsbaren.* Themarapport volksgezondheidsmonitor Utrecht 2010. GGGD Utrecht.
3 Beijersbergen, M., Jansen, C. & Wolf, J. (2008). *Zwerfjongeren in Utrecht.* Omvang en profiel van de zwerfjongerenpopulatie. Nijmegen: UMC St Radboud.
4 Bijvoets, M. (2006). *Zwerfjongeren in Den Haag.* Een onderzoek naar de profielen van zwerfjongeren en de hulpverlening bezien vanuit profielen. Bachelorscriptie Universiteit Utrecht.
5 Gemeente Amsterdam (2006). *Versnellen en verdiepen*. Ketenaanpak 2007 voor zwerfjongeren. Uitkomsten van een inventarisatie naar de knelpunten en gewenste verbeteringen in het hulpaanbod voor zwerfjongeren in Amsterdam.
6 Gemeente Nijmegen (2007*). 18-minners (z)onder dak. Omvang en hulpvraag.* Nijmegen: Directie Wijk en Stad, afdeling Onderzoek en Statistiek.
7 Hekelaar, A. (2008). *Vinden en Binden.* Behoefteschatting bijzondere jongerenhuisvesting in Rotterdam. Rotterdam: SoZaWe-SWA.
8 Hekelaar, A. (2006). *Notitie 'Evaluatie pilot woonfoyers in Rotterdam'.* Een schatting van de behoefte aan bijzondere huisvesting voor jongeren in Rotterdam.
9 Jeeninga, W. (2010). *Zwerfjongeren. Omvang, kenmerken en zorgbehoeften.* Een literatuurstudie in het kader van het project 'kennismakelaar', academische werkplaats Publieke Gezondheid Brabant. Tilburg: Universiteit van Tilburg.
10 Holder ten, F., van der Male, L., Narraina, S. (2007). *Tussen wal en schip.* Knelpunten in de overgang van jeugdzorg naar volwassenenzorg bij (potentiële) dak- en thuisloze jongeren in Arnhem en de rol van samenwerking tussen instellingen. Bachelorproject Algemene Sociale Wetenschappen. Utrecht: Universiteit Utrecht.
11 Lier, van, L. (2009). *Profielen van zwerfjongeren in Dordrecht en omstreken*. Van Lier Onderzoek.
12 Maaskant, J. (2005). *Bandieten, dissidenten, weglopers of verschoppelingen?* Profielen van thuisloze jongeren in Rotterdam.
13 Wolf, J. Altena, A. et al. (2010). *Onderzoek naar dakloze jongeren in de centrumregio Zwolle.* Nijmegen: UMC St Radboud.

Lopend en gepland onderzoek

- Baars, J. & Van der Poel, A.. *Uit de goot, in de boot!* Zorg voor zwerfjongeren met zwaardere GGZ problematiek. Rotterdam: IVO.
- GGD Amsterdam (24 maart 2010). *Pilot screening jeugd in Amsterdam op psychopathologie* door de GGD. Amsterdam: GGD.
- Gemeente Haarlem. Inventarisatie van zwerfjongerenproblematiek, huidige aanbod en beleid.
- Wolf, J. et al. Vervolgonderzoek in Zwolle.
- Onderzoekers van het Lesi. Opvang en begeleiding van zwerfjongeren in Almere. In opdracht van Kwintes RIBW.

Methodologisch onderzoek

- Deth, van A. (2010). *Van zwerfjongere tot medeonderzoeker.* Combating Youth Homelessness. Utrecht: Movisie.

- Mak, J., Davelaar, M. & Van der Lee, I. (2009). *Jongeren keuren hun opvangvoorziening*. Evaluatie van de Participatie Audit (Zwerf-)Jongeren Amsterdam. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Bijlage 4 Schematische ordening onderzoeksmateriaal

In de inventarisatiefase zijn verschillende onderzoekskenmerken gehanteerd om het materiaal te ordenen. Behalve naar het schaalniveau waarop de onderzoeken betrekking hebben, zijn deze ook getypeerd naar enkele inhoudelijke criteria:

- Er zijn drie hoofdcategorieën onderscheiden: *inventariserend* onderzoek, *probleemgericht* onderzoek en *profielstudies*. De inventariserende onderzoeken geven vooral een beeld van de stand van zaken. Vaak baseren deze zich op eerder onderzoek en er wordt frequent naar bestaande kennis verwezen. In de probleemgerichte onderzoeken wordt dieper op bepaalde aspecten van de leefsituatie, de omstandigheden en de behoeften van de zwerfjongeren ingegaan. Voor deze onderzoeken werd primair onderzoek onder de doelgroep uitgevoerd. Ook voor de profielstudies is ten dele primair onderzoek uitgevoerd, maar het doel hiervan is het opstellen van werkbare profielen ten behoeve van beleids- en aanbodontwikkeling, en niet inhoudelijke kennisvermeerdering op specifieke thema's.
- Een tweede onderscheid werd gemaakt naar de aard van de studies: *zelfstandig* onderzoek werd onderscheiden van *beleidsvoorbereidend* onderzoek. Van beide is tevens aangegeven of er een omvangschatting in het onderzoek is opgenomen. Dit onderscheid is vooral van toepassing op regionaal en lokaal onderzoek. Beleidsvoorbereidend onderzoek werd vaak aangetroffen in combinatie met beleidsformulering. Het betreft vaak studies die zich richten op afstemming van vraag en aanbod; soms maakt een telling daarvan deel uit. De zelfstandige onderzoeken hebben vaak een bredere scope.
- Tot slot is van alle onderzoeken aangegeven welke thema's aan de orde zijn gesteld.

Op de volgende pagina is het onderzoeksmateriaal volgens bovenstaande criteria in drie schema's geordend.

Landelijk onderzoek

				Aard			Thema's						
nr.	Inventari-serend	Profielen	Probleem-gericht	Zelfstandig	Beleids voor-bereidend	Omvang schatting	Wonen	Schulden	Partici-patie	Onder-wijs	Re-inte-gratie	Achter-grond	Hulp/ Zorg
1	x			x		x	x						x
2	x			x					x			x	
3			x	x			x	x		x		x	x
4			x	x		(x)	x	x				x	
5		x		x								x	x
6			x	x				x					x
6	**2**	**1**	**3**	**6**		**1**	**3**	**3**	**1**	**1**		**4**	**4**

Regionaal onderzoek

				Aard			Thema's						
nr.	Inventari-serend	Profielen	Probleem-gericht	Zelfstandig	Beleids voor-bereidend	Omvang-schatting	Wonen	Schulden	Partici-patie	Onder-wijs	Re-inte-gratie	Achte-rgrond	Hulp/ Zorg
1	x			x		x	x	x		x	x	x	x
2	x			x		x							x
3	x				x	x	x			x		x	x
4	x				x	x	x						x
5	x			x		x	x	x		x	x	x	x
6	x			x		x	x						
7	x				x	x							x
7	**7**			**4**	**3**	**7**	**5**	**2**		**3**	**2**	**3**	**6**

Lokaal onderzoek

				Aard			Thema's						
nr.	Inventari-serend	Profielen	Probleem-gericht	Zelfstandig	Beleids voor-bereidend	Omvang-schatting	Wonen	Schulden	Partici-patie	Onder-wijs	Re-inte-gratie	Achter-grond	Hulp/ Zorg
1	x			x		x	x	x					
2			x	x								x	x
3	x			x		x	x	x	x	x	x		x
4		x		x		x	x	x	x	x	x	x	x
5	x				x	x	x	x					x
6			x		x	x	x						x
7	x				x	x	x						x
8	x				x	x	x						x
9	x				x	x	x	x	x	x			x
10			x									x	x
11		x		x		x	x	x		x	x	x	x
12		x		x		x	x	x		x	x	x	
13	x			x		x	x					x	x
13	**7**	**3**	**3**	**7**	**5**	**11**	**11**	**7**	**3**	**5**	**4**	**6**	**11**

Bijlage 5 Bevraagde instellingen, organisaties, gemeenten en CMO's

Algemene Rekenkamer
Alle CMO's
Alle Centrumgemeenten

Federatie Opvang
GGD Amsterdam
IPO
IVO
JSO
Lesi
MOgroep
Movisie
Nederlands Jeugd Instituut
Nicis
PiCarta / Digitale Universiteitsbibliotheek
Radboud Universiteit Nijmegen / Werkplaats OxO
Stichting Zwerfjongeren Nederland
Trimbos Instituut
Universiteit Leiden
Universiteit van Amsterdam
Verwey-Jonker Instituut
Vilans
VNG
'Zorg + Welzijn'
Zwerfnet